

ALEXANDRE DE RIQUER

PETONS

Edició a cura de Maria Planellas

Pròleg d'Eliseu Trenc

 TRÍPODE
Editorial Trípode

Biblioteca del Modernisme, 3

POIESIS KAI LOGOS

Títol: *Alexandre de Riquer. Petons*

Primera edició: juny de 2020

© De l'edició i de l'estudi introductori: Maria Planellas

© Del pròleg: Eliseu Trenc

© D'aquesta publicació: Pilar Blasco Prim. Editorial Tríode,
Carrer d'Aribau, 114, entresol 4a, 08036 Barcelona.

www.tripode.cat

Instagram: www.instagram.com/editorialtripode/

Facebook: www.facebook.com/TripodeEditorial/

Twitter: twitter.com/Ed_Tripode

Disseny i maquetació: Elma Presas

Correcció: Helena Batlle

Imprimeix: Romanyà Valls

Imprès a Catalunya

Imatge de la coberta posterior: AHCB. Fons Gràfics. Fons Apelles Mestres. *Llibre d'expansions*. Vol. VIII. R. 15478 (44). Retrat d'Alexandre de Riquer. 29 octubre 1905. Llapis i aiguada de tinta

Imatges pàgines 49, 54, 97: *Aplech de sonets. Les cullites. Un poema d'amor*, Alexandre de Riquer

ISBN: 978-84-120651-7-6

Dipòsit legal: B 9965-2020

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org), si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

ÍNDIX GENERAL

Pròleg	7
Estudi introductorí	13
1. Abans de tot	13
2. Atzars d'un inèdit	17
3. <i>Petons</i>	19
3.1. Preliminars	19
3.2. Vida	21
3.3. El bosc sagrat	25
3.4. Etern femení	27
3.5. La bella dorment	29
3.6. Llums i ombres	32
3.7. Mort	33
4. A tall de conclusió	35
Bibliografia	37
Notes d'edició	41
PETONS	49
Primera part	51
Segona part	85
ALTRES PETONS. POEMES MANUSCRITS	99

PRÒLEG

Intentaré explicar, de manera sintètica, les raons per les quals l'obra literària d'Alexandre de Riquer és menystinguda i encara massa desconeguda quan, en el seu moment de producció, la recepció va ser molt bona. Amb l'aparició de *Quan jo era noy* (1897) crítics literaris importants com Ernest Moliné i Brases («Quan jo era noy per Alexandre de Riquer», *La Renaixença*, Barcelona, 27 de febrer de 1897) i Ramon D. Perés, («Un nuevo escritor catalan» *La Vanguardia*, Barcelona, 13 d'abril de 1897) van considerar Riquer com una esperança de la literatura catalana.

Crisantemes (1899) fou ressenyat per Francesc Miquel i Badia («Dos libros de bibliófilo. Crisantemes - Llibre d'horas», *Diario de Barcelona*, 31 de mayo de 1899) i per Bonaventura Bassegoda («Crisantemes per Alexandre de Riquer», *La Renaixensa*, 28 de maig de 1899). Els dos influents crítics insisteixen alhora en la vàlua literària de la poesia en prosa de Riquer i la qualitat exquisida de l'edició il·lustrada, i crec que avui podríem compartir la conclusió de Bassegoda: «Les arts del llibre y la literatura estàn de festa en nostra estimada Catalunya».

De les ressenyes d'*Anyorances* (1902) només citaré, ja que em sembla paradigmàtica de la bona acollida de la poesia de Riquer en el seu temps,

la de Joan Maragall («Un libro piadoso», *Diario de Barcelona*, 20 de novembre de 1902), on destaca els moments de transcendència poètica: «El libro de Riquer es todo él un tributo de amor a la esposa muerta; le tributa fuertes destellos de poesía pura, y la intención salva lo demás; es un libro piadoso. Y con gran piedad ha sido editado: en exquisito material embellecido inspiradamente por el artista».

Si passem a *Aplech de sonets* (1906), a banda del pròleg, anomenat «Monòlech», d'Apeles Mestres —segurament la més sentida i profunda crítica del recull—, també és interessant l'article de Luis de Zulueta («Los sonetos de Riquer», *La Publicidad*, 1906), gran amic de Riquer i preceptor dels seus fills, que recorda amb nostàlgia l'elaboració de l'obra que va presenciar.

Finalment, la darrera i segurament més important producció poètica de Riquer, *Poema del bosch* (1910), fou saludada com mereixia per Frederic Mistral en una carta del 3 d'abril de 1910, «Au poète Alexandre de Riquer» (que fou inclosa a principi del llibre com una mena d'epígraf), en la qual l'autor de *Mirèio* l'admet en la confraria dels vers poetes, i analitzada amb molta cura i finesa per Raimon Casellas («Poema del Bosch per Alexandre de Riquer», *La Veu de Catalunya*, 30 d'agost de 1910), on a més del panteisme poètic, el crític destaca els dots de Riquer per la descripció: «Pintor en els seus quadres y en les seves poesies, sempre, en una y en altra modalitat, és la descripció la que triomfa».

Després de 1920 tota l'obra de Riquer, tant la plàstica com la literària, va patir un llarg purgatori de cinquanta anys. Sí que, quan algú s'interessava pel Modernisme artístic en general, o per modalitats més específiques com l'exlibrisme o el cartellisme, forçosament havia de parlar de Riquer. Tanmateix, no se li dedicaven estudis particulars o exposicions individuals. A partir dels anys setanta, la seva obra plàstica es va donar a conèixer, sobretot mitjançant exposicions, que van culminar amb la gran antològica al

Centre Cultural de la Caixa de Terrassa de l'any 2001; tristament, això no va tenir repercussions en la divulgació de la producció literària.

La primera investigadora que es va interessar per la poesia de Riquer, en el marc més general de les influències del preraphaelisme britànic a Catalunya, fou Maria Àngela Cerdà. Va publicar la seva recerca al llibre d'homenatge de Calaf, *Alexandre de Riquer. L'Home, L'Artista, El Poeta* (1978), en un darrer apartat intítulat: «Alexandre de Riquer, poeta pre-rafaelita», text que retrobem gairebé similar en el volum derivat de la seva tesi, *Els pre-rafaelites a Catalunya* (Curial, Barcelona, 1981). Els préstecs de la poesia anglosaxona, especialment de Dante Gabriel Rossetti, són innegables, i crec que tots els investigadors posteriors som deutors d'aquesta recerca minuciosa de mitemes preraphaelites a l'obra de Riquer. Ara bé, com explica Alan Yates en un estudi del qual parlaré més endavant, els perills de posar massa de relleu aquestes influències i de veure en l'anglofília de Riquer una gairebé exclusiva motivació han tendit a treure l'escriptor del seu immediat context, la literatura catalana del Modernisme. A més, els anys 1970-1980 són els de la mitocrítica, molt influent en el camp de la literatura comparada, que tendeix a universalitzar els grans mites, símbols i arquetips, i allunya encara més els estudis literaris de la contextualització geogràfica i temporal. Això provoca en el treball d'anàlisi de Cerdà el pas de la crítica a la glosa, amb un gran entusiasme i una apropiació dels discursos més simbolistes i metafísics de Riquer, que la porta gairebé, en alguns casos, a una escriptura il·luminada.

Són tot el contrari els textos *Riquer the writer (prose)* i *Riquer the Poet*, escrits en anglès, publicats a Gran Bretanya i malauradament desconeguts a Catalunya. Es poden trobar dins el llibre de l'Anglo-Catalan Society, *Alexandre de Riquer (1856-1920) The British Connection in Catalan Modernisme* (1988), que vam firmar Alan Yates i jo mateix. Haig de dir que si jo

soc responsable de la part biogràfica i artística del llibre, Alan Yates va ser l'autor de la part literària. A la seva anàlisi va situar Riquer dins el panorama cultural de la Catalunya del seu temps: amb les limitacions inherents a la no fixació d'una llengua literària encara en plena mutació i amb les dificultats del moviment modernista per allunyar-se tant del convencional romanticisme com de l'insuficient realisme.

No puc aquí reflectir la riquesa del treball d'Alan Yates. Només vull dir que, anys més tard, al llibre *Alexandre de Riquer* (Lunwerg, 2000), vaig intentar presentar l'obra de l'artista com una totalitat, on les arts visuals i l'escriptura són modalitats d'una mateixa cosmovisió. I tot el meu estudi de la literatura s'inspira molt, resumint-lo i empobrint-lo obligatòriament, en el d'Alan Yates.

Finalment, com escriu Maria Planellas en el seu «Estudi introductori», cal mencionar la presentació que va fer Jordi Castellanos de la poètica de Riquer en el vol. 8 de la *Historia de la literatura catalana* (Barcelona, Ariel, 1986), que definiria com a excepcional sobretot en comparació amb altres aproximacions històriques a la literatura catalana.

Un element molt important que explica el desconeixement de l'obra literària de Riquer és la raresa i dificultat de trobar les edicions originals de les seves obres, que avui són considerades de bibliofília. La majoria dels seus llibres, i més específicament *Crisantemes* i *Anyorances*, es van editar a compte d'autor, en tirades curtes. Són tan preciosos (jo els considero joies del Modernisme gràfic) que la gent que els va adquirir els ha guardat, i surten rarament al mercat. El gran públic no pot conèixer l'obra poètica de Riquer si no es reedita, i fins ara no hi ha hagut gaires intents en aquesta direcció. Només en una dimensió local, *Quan jo era noi* s'ha tornat a publicar dues vegades, primer amb una edició facsímil per l'Ajuntament de Calaf, l'any 2006, per commemorat el 150è aniversari del naixement de l'artista, i més

recentment, l'any 2019, per les edicions de l'Albí i el Casino de Calaf, en un català normalitzat.

Cal citar igualment un llibre insòlit, una raresa bibliogràfica, un intent inaudit de recuperació de l'obra poètica de Riquer, iniciada per Juan Miguel Zarandona, professor de la Universidad de Valladolid i membre de la International Arthurian Society, que va trobar la col·laboració entusiasta de Maria Àngela Cerdà i de l'altra representant de la mitocrítica a Catalunya, Montserrat Prat. Junts van reeditar el cant VIII, «Escalibor» del *Poema del bosch*, de temàtica arturiana. El resultat és *Alexandre de Riquer. Escalibor* (Madrid, SIAL Ediciones, 2014). L'obra té dues parts: a la primera hi ha una gran diversitat d'estudis del poema, que demostren la riquesa d'un text que es pot prestar a múltiples interpretacions; a la segona —que justifica el subtítol una mica grandiloqüent, «Un cant modernista artúric conquereix el món»— es tradueix el cant a dotze llengües, que van de majoritàries com l'anglès o el xinès, fins a minoritàries com el basc o l'arpità. Això no significa, evidentment, que Riquer sigui només un poeta arturià: hi ha divuit cants al *Poema del bosch* i, a partir de les dues grans tradicions que sostenen la seva obra poètica (mitologia clàssica i llegendari medieval) l'autor hi presenta la història cultural de la humanitat, sempre relacionada amb la natura. Aquesta treball va incitar l'editorial Adesiara a reeditar, l'any 2019, el *Poema del bosc* en la seva integritat, regularitzant la llengua de Riquer segons la normativa actual, com es pot veure ja en el títol.

Amb la present publicació de *Petons* —llibre que Alexandre de Riquer no va voler donar a la impremta en vida i que es va editar per primera vegada al volum d'homenatge que l'any 1978 el poble de Calaf dedicà a l'artista, a partir de proves d'impremta del fons Riquer del MNAC—, a cura de Maria Planellas, es clou, de moment, en el centenari de la seva mort, aquest llarg procés de recuperació de l'obra literària d'Alexandre

de Riquer. I celebros que l'Editorial Trípede, en la seva col·lecció «Biblioteca del Modernisme», hagi decidit recuperar aquest text. No diré res del recull poètic ja que considero que, en el seu excel·lent estudi introductori, Maria Planellas explica perfectament la gènesi, l'estructura i els continguts d'aquest poema d'amor.

Ens trobem amb una operació, si bé parcel·lària, molt recomanable de recuperació. El pas següent seria l'edició de les seves obres completes: només així es podria tornar a considerar, com ho feren els seus coetanis, que Riquer és un dels poetes més genuïns i representatius del Modernisme. Esperem que aquest any, centenari de la seva desaparició, ens ajudi a fer d'aquest desig una realitat.

Eliseu Trenc

ESTUDI INTRODUCTORI

1. ABANS DE TOT

Alexandre de Riquer i Ynglada, nascut a Calaf l'any 1856 és, com Apeles¹ Mestres, Santiago Rusiñol o Adrià Gual, un dels grans artistes polifacètics del Modernisme, en un temps en el qual el cultiu de diverses arts no és una cosa gens estranya. També Víctor Català i Prudenci Bertrana pintaven, Modest Urgell, conegut pels quadres, és igualment dramaturg, i Carme Karr componia alguns *lieder*, encara que aquesta activitat quedi en un segon pla respecte a la de narradora i periodista. Segons el crític que va introduir el mot «modernisme», Ramon D. Perés, a altres països hi havia més tendència a considerar aquests artistes-escriptors dels dos vesants, mentre que aquí «son raros y siempre que aparecen se les disputa alguno de los puestos que pretendent ocupar» (1892: 187). Perés, quan escriu això, pensa en Apeles Mestres, però el concepte és perfectament

¹ Empro la forma no geminada del nom, que és la que l'artista sempre va reivindicar obertament. Valgui només d'exemple la carta que escriu a Delfí Escolà l'any 1934, on li etziba «una recomanació, exigeixin que el meu nom vagi tal com l'he escrit sempre; és a dir, amb una sola ela i no com se li ha ocorregut an en Fabra». (Torres i Lloret, 1966: 60-61). Les citacions de l'estudi estan normalitzades amb els mateixos criteris que he fet servir pels poemes (vg. Notes d'edició).

vàlid si l'apliquem a Alexandre de Riquer, de qui sempre es solia passar de puntetes la part literària.

Eliseu Trenc ha volgut compensar aquesta mancança, i a la biografia que li dedica el tracta com a artista total perquè detecta «un parentesc evident en tota la seva producció». Per a ell, Riquer crea un món que «plasma en imatges i recrea amb l'escriptura» (2000: 59); per això, en divideix la vida en tres etapes estètiques, on poesia i art gràfic van de la mà: la realista-esteticista, la modernista-simbolista i la postmodernista panteista. Maria Àngela Cerdà, que s'ha ocupat en més d'una ocasió de les influències del preraphaelisme anglès, assenyala que «el llibre de poemes de Dante Gabriel Rossetti, *La casa de la vida - Seqüència de Sonets* ofereix, quant al contingut i la forma, certs punts de contacte amb [...] *Aplech de Sonets - Les Cullites - Un poema d'Amor*» (1978: 104). Aquestes aproximacions no arriben a tancar el buit crític que s'ha fet al voltant de la producció literària de Riquer, i que es pot calcular objectivament tot mesurant el temps que s'ha trigat a reeditar les seves obres (algunes de les quals encara són introbables²), o bé numerant les escasses pàgines que li dediquen les més importants històries de la literatura catalana, tot i que cal ressaltar com a fonamental la presentació que Jordi Castellanos (1984: 295-300) va fer de la seva poètica ara fa més d'un terç de segle.

Tal vegada aquest oblit de la part literària és una mena de justícia moral, per més injusta que sigui: Riquer tenia la voluntat d'esdevenir pintor, no poeta, ja que, com deia amb sornegueria en una carta a Apeles Mestres de 1874, «poetes, pintors i músics són calamitats de la terra i em bastarà lo ser-ne una». Quan etziba aquesta declaració tot just té divuit anys, i malgrat la seva decisió, no s'està de fer experiments en vers en català, castellà i

² Amb la proximitat del centenari, s'han fet alguns exercicis de recuperació i tornen a estar disponibles *Quan jo era noi i Poema del bosc* (2019). D'altra banda, Eliseu Trenc va recollir en una edició acurada els *Escrits sobre art* (2017).

francès, que podem llegir a les cartes enviades als amics. D'aquests anys de joventut es conserven també les *Notas del alma* (1875), un quadernet que no ha arribat mai a la impremta amb composicions molt servils respecte als models castellans, encara que els dos poemes finals, en català i francès, semblen trencar-ne la tendència epigònica.

Aquesta resistència a la literatura s'esberla a finals de la dècada dels noranta, quan el Modernisme (o la seva faceta decadentista) té tanta popularitat que P. del O. (àlies de Josep Roca i Roca), a la presentació d'un número satíric de *La Esquella de la Torratxa*, anuncia que la revista «s'ha fet modernista entregant-se a un corrent tan general com irresistible» (1898: 395). Deixant-se emportar per aquesta empenta cultural, Riquer publica *Quan jo era noy* (1897), on ressegueix en forma de contes els records de la seva infantesa per la Segarra, i *Crisantemes* (1899), un recull de proses poètiques de virada, ara sí, clarament decadentista. Aquest mateix any mor Dolors Palau, que esdevindrà la seva musa poètica: consagra, a la seva memòria, *Anyorances* (1902) i *Un poema d'amor* (publicat amb *Aplech de sonets* i *Les cullites*, l'any 1906); i també li dedica, en la versió manuscrita, la seva gran obra èpica (o, per què no especificar-ho?, epicoelegíaca), *Poema del bosc* (1910). I, a banda dels poemes que deixa esparsos en revistes de l'època, encara hi ha dos reculls inèdits: *Petons* (1900-1902) i *Poema amorós* (1903), en possessió del col·leccionista Joan Graells, de Calaf.

Revisem algunes dades biogràfiques relacionades amb la seva vida matrimonial. Alexandre de Riquer i Dolors Palau es casen l'any 1885, en una cerimònia oficiada per Jacint Verdaguer, amb Àngel Guimerà i Francesc Matheu de testimonis. La núvia té 19 anys, i és estudiant (Riquer i Morera, 1998: 1283), condició que consta a un dels sonets d'*Un poema d'amor*, que n'evoca la «ingènua positura humil, de col·legiala» (Riquer i Ynglada, 1906: 108). La parella té sis fills, i els anys de matrimoni coincideixen

amb una època de maduració i consolidació de Riquer: durant la dècada dels noranta funda, amb Josep Llimona i altres, el Círcol Artístic de Sant Lluç; fa el segon viatge a Londres, que marca un abans i un després en la seva concepció artística; i els seus gravats a l'aiguafort adquireixen fama internacional (Riquer i Palau, 1978: 40-41). A la revista *L'Atlàntida* descriuen aquesta plenitud de la manera següent:

Com a artista els *grafmanos* li diuen mestre i els mestres company; de l'estranger rep cartells que per el col·leccionista no tenen preu, són els cartells quina tirada no passa de vint exemplars fets solsament per qui sàpiga apreciar-los; col·labora en les revistes que més se distingeixen entre el Modernisme (no parlo d'Espanya), té més treball del que pot fer, és ric (ell diu que no), envejat, amb una esposa digne del marit, amb una colla de nois intel·ligents i simpàtics...

(Giraldos, 1898: 5)

La situació canvia després de la mort de la seva dona: d'una banda, queda sol a càrrec de sis fills petits. De l'altra, a conseqüència de la situació familiar, disminueix la seva producció en les arts decoratives, encara que continua rebent alguns encàrrecs importants (Trenc, 2000: 44).

El 1911 es torna a casar amb Marguerite Laborde, més coneguda amb el pseudònim d'Andrée Béarn, amb qui té un fill. El matrimoni no dura gaire: el 1916 es separen per les desavinences entre ella i l'Emília, filla del primer llit; l'escriptora francesa torna al seu país i s'emporta el nen (Trenc, en premsa). Aquesta només és la primera d'una cadena de desgràcies: Riquer perd, en poca distància de temps, els dos fills grans (Trenc, 2000: 49) i es sent progressivament marginat dels cercles culturals catalans. Com diu a una carta a Apeles Mestres del 10 de novembre de 1918:

«Jo he fet alguna cosa per la cultura de Barcelona, alguna cosa més que la majoria de barcelonins, grans homes d'última hora, i què m'han donat? Disgustos amb les seves mesquindats, enveges i petiteses». Malauradament, el seu no és cap cas estrany: amb la consolidació del Noucentisme els anomenats modernistes es veuen obligats a rehabilitar-se, exiliar-se, o restar i aguantar estoicament en una trinxera on mantenen, qui més qui menys, una certa popularitat, però al marge de la cultura oficial. Riquer escull la segona opció, i el 1917 se'n va a Palma, on viu els últims anys de la seva vida.

Després de la mort, el 1920, la família dispersa el poc patrimoni que encara quedava: Josep M. de Riquer n'acusa la germana Emília, que fa mans i mànigues per quedar-se'n les engrunes, i evoca amb ressentiment la visita a Mallorca de Joaquim Folch i Torres i Josep Llimona, «per espigolar d'entre el "museu i biblioteca, que era ensems, la nostra casa", tal com digué en Via, el que hi havia d'aprofitable» (Riquer i Palau, 1929: 139).

2. ATZARS D'UN INÈDIT

Els llibres i els documents que Joaquim Folch i Torres i Josep Llimona tornen a Barcelona passen a formar part del Museu d'Art de Catalunya. No queda gaire clar si el fons documental d'Alexandre de Riquer que es conserva al MNAC s'hi incorpora en aquesta primera adquisició o si es tracta d'una donació més tardana procedent d'una altra branca de la família; sigui com sigui, als anys setanta Eliseu Trenc hi troba les proves d'impremta de *Petons*, amb correccions de l'artista. Afortunadament, té la bona pensada de fer-ne fotocòpies que, amb Maria Àngela Cerdà i Surroca com a curadora, es publiquen al llibre d'homenatge que l'any 1978 dedica a

PETONS

PRIMERA PART

A MADONA D. P. DE R.

Himeneu!, himeneu! Artista, a decorar
lo tàlem nupcial! Alceu la porta encar!
Semblable a Mars, l'espòs, feliç avança els peus
 més allunyat dels hòmens que dels déus.

SAFO

PETONS

*

Petons eixits del cor sense poder esclatar,
íntims petons sobrers
sens boca a qui besar,
petons de foc nonats i presoners,
de mos llavis eixuts valtres sou los darrers
que ja no en tinc de rebre ni donar.

Aixís i tot, viureu, i vos diré en veu alta
sens enrogir ta galta,
dona que saps donar-ne
tot defallint i tota piadosa,
que els pots rebre agraïda i pots tornar-ne
inflamada d'amor i voluptuosa.

Sorgiu frisances belles de besos enyorats,
hores extasiades
de llavis enfebrats,
hores divines amb petons ritmades,
etern encantament de llavis adorats,
fervents pregàries a Eros consagrades!

18 de febrer de 1901

I

Adorna el noble acantus amb bella fantasia
la copa etoliana que alegra i extasia.

TEÒCRIT, *Idíl·lis* I

Quan florejà mon llavi l'àurea copa
—que formaren ardenta i tremolosa
les boques nostres, una sola boca
panteixant, enfebrada, delitosa—

com un malalt que poc a poc s'empassa
redemptor vi en la daurada tassa,
jo en ton llavi vaig beure poc a poc
la dolça mel amb espurnalls de foc.

Al teu costat, lo món se'm deixondia,
un baf impur volava lluny de mi,
i va semblar-me que esclatava el dia
sent tu l'estrella hermosa del matí.